

УДК 340.13

Колодяжна Т.В.
старший викладач кафедри фінансів та кредиту
Харківського національного університету будівництва та архітектури

Волков В.В.
студент
Харківського національного університету будівництва та архітектури

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

NORMATIVE-LEGAL SUPPLY OF CREDIT ACTIVITIES OF COMMERCIAL BANKS IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті зазначено, що діяльність комерційних банків нормується та забезпечується згідно з Конституцією України, законами та підзаконними актами. Розглянуто, що Господарський кодекс України встановлює правові засади господарської діяльності, а також визначає принципи діяльності комерційних банків. Визначено, що правові основи діяльності банків регламентуються Законом України «Про банки і банківську діяльність», в рамках якого визначено відносини банків зі своїми клієнтами. Розглянуто Закони України «Про аудиторську діяльність», «Про заставу» та «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», які забезпечують нормативно-правове регулювання кредитної діяльності банків.

Ключові слова: комерційний банк, конкуренція, Конституція України, Господарський кодекс, кредитні операції, суб'єкти господарювання, страхування.

АННОТАЦИЯ

В статье указано, что деятельность коммерческих банков нормируется и обеспечивается согласно Конституции Украины, законам и подзаконным актам. Рассмотрено, что Хозяйственный кодекс Украины устанавливает правовые основы хозяйственной деятельности, а также определяет принципы деятельности коммерческих банков. Определено, что правовые основы деятельности банков регламентируются Законом Украины «О банках и банковской деятельности», в рамках которого определены отношения банков со своими клиентами. Рассмотрены Законы Украины «Об аудиторской деятельности», «О залоге» и «Об обеспечении требований кредиторов и регистрации обременений», которые обеспечивают нормативно-правовое регулирование кредитной деятельности банков.

Ключевые слова: коммерческий банк, конкуренция, Конституция Украины, Хозяйственный кодекс, кредитные операции, субъекты хозяйствования, страхование.

ANNOTATION

The article states that the activities of commercial banks are normalized and ensured in accordance with the Constitution of Ukraine and laws and by-laws. It is considered that the Commercial Code of Ukraine establishes legal principles of economic activity, as well as defines the principles of the activities of commercial banks. It is determined that the legal bases of banks' activities are regulated by the Law of Ukraine "On Banks and Banking Activity", within the framework of which the relations of banks with their clients are defined. The Laws of Ukraine "On Audit Activity", "On Collateral" and "On Securing Creditors' Claims and Registration of Circumstances", which provide normative and legal regulation of credit activity of banks, are also considered in the article.

Key words: commercial bank, competition, Constitution of Ukraine, Commercial Code, credit operations, business entities, insurance.

Постановка проблеми. Банківська система України є однією з найважливіших структур ринкової економіки. Стабільність банківської

системи – це передумова стабілізації економіки загалом. Здійснення активних банківських операцій має істотне значення для фінансового забезпечення нормального економічного розвитку. Збалансований ріст обсягу активів та поліпшення їх якості є необхідною умовою досягнення та підтримки стабільного функціонування та розвитку комерційних банків, їх позитивного впливу на розвиток економіки України.

Кредитний портфель комерційного банку приносить найбільшу частину доходів банку і, відповідно, значно впливає на формування прибутку. Багато банків України могли б вирішити проблему формування необхідного рівня капіталу, відповідно, і можливості майбутньої роботи, якби був забезпечений відповідний рівень прибутковості. Відповідно до цього актуальним у сучасних умовах є дослідження саме нормативно-правового забезпечення кредитної діяльності комерційних банків в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань управління кредитним портфелем банків присвячені праці вітчизняних авторів, зокрема роботи Б.І. Пшика, О.Д. Заруби, Б.С. Івасіва, С.М. Козьменка, А.М. Мороза, Л.О. Примостки, М.І. Савлука. Це питання вивчали західні вчені, зокрема П. Роуз, П. Гохан, Д. Мак Нотон, Т.У. Кох, Д. Сінкі, Д.П. Уайтінг.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в сучасних умовах розвитку банківської системи існує потреба подальшого дослідження цієї проблематики.

Мета статті полягає в дослідженні нормативно-правового забезпечення кредитної діяльності комерційних банків в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність комерційних банків, як і будь-яка діяльність інших суб'єктів підприємницької діяльності (підприємництва), нормується та забезпечується згідно з Конституцією України, законами та підзаконними актами.

Згідно зі статтею 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Держава забезпечує захист конкуренції та підприємницької ді-

яльності. Також не допускається зловживання монопольним станом на ринку, неправомірне обмежування конкуренції та недобросовісна конкуренція [1].

Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. встановлює, згідно з Конституцією України, правові засади господарської діяльності, яка базується на різноманітні суб'єктів господарювання різних форм власності.

У статті 42 дано визначення підприємництва. Згідно з цією статтею підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) на власний ризик з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [2].

Відповідно до пункту 1 статті 43 підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом.

Пункт 2 статті 43 визначає, що особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами.

У пункті 3 статті 43 зазначається, що перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюється виключно законом.

Згідно з пунктом 4 статті 43 здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування [2].

Підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом у випадках, передбачених частиною другою статті 64 Конституції України [1].

Стаття 44 Господарського кодексу визначає основні принципи підприємницької діяльності, а саме підприємництво здійснюється на основі:

- вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності;
- самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежене законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;
- вільного найму підприємцем працівників;
- комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;
- самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Згідно зі статтею 45 підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір під-

приємця. Порядок створення, державної реєстрації, діяльності, реорганізації та ліквідації суб'єктів підприємництва окремих організаційних форм визначається цим Кодексом та іншими законами [2].

Правові основи діяльності банків, порядок створення та основні принципи їх діяльності регламентуються Законом України «Про банки та банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III (остання редакція від 24 листопада 2009 року на підставі Закону № 1533-17). У ньому зазначено, що банк – юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [3].

Банки є юридичними особами. Вони є економічно самостійними, повністю незалежними від виконавчих органів державної влади в рішеннях, пов'язаних з їх оперативною діяльністю, а також щодо вимог і вказівок, які не відповідають чинному законодавству.

Всі комерційні банки підпорядковані Національному банку України. Національний банк України окремо для кожного комерційного банку надає дозвіл у вигляді ліцензій на проведення банківських операцій [4].

Комерційні банки незалежно від підпорядкованості та форми власності ведуть облік згідно з вимогами, вказівками та інструкціями Національного банку України, а також вимогами основних документів і нормативних актів, прийнятих Верховною Радою України.

Методичне керівництво бухгалтерським обліком у банках здійснює НБУ, який з урахуванням загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів та стандартів чинного законодавства України встановлює єдині правила бухгалтерського обліку в банках на базі комплексної автоматизації та комп'ютеризації. Національний банк розробляє та затверджує План рахунків бухгалтерського обліку в банках, вказівки щодо його застосування, інші нормативні акти з питань бухгалтерського обліку та звітності.

Нормативні акти з питань обліку та звітності в банках складаються Національним банком на виконання законодавчих актів, Постанов Верховної Ради України, Указів Президента України, Рішень Правління або вказівок керівництва Національного банку.

Перелік основних законодавчих документів почнемо із Закону України «Про банки та банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III (остання редакція від 24 листопада 2009 року на підставі Закону № 1533-17) [3].

Цей Закон є основним нормативним документом, на який спираються банки України у своїй діяльності. Він регулює взаємовідносини банків зі своїми клієнтами.

У статті 49 цього Закону розглядаються кредитні операції; зазначено, що для проведення спільного фінансування банки можуть укласти угоди про консорціумне кредитування. В рамках такої угоди банки-учасники встановлюють умови надання кредиту та призначають банк, відповідальний за виконання угоди. Банки-учасники мають ризик по наданому кредиту пропорційно до внесених у консорціум коштів. Банк зобов'язаний мати підрозділ, функціями якого є надання кредитів та управління операціями, пов'язаними з кредитуванням. Банкам забороняється прямо чи опосередковано надавати кредити для придбання власних цінних паперів. Використання цінних паперів власної емісії для забезпечення кредитів можливе з дозволу Національного банку України.

Банк зобов'язаний під час надання кредитів додержуватись основних принципів кредитування, зокрема перевіряти кредитоспроможність позичальників та наявність забезпечення кредитів, додержуватись встановлених Національним банком України вимог щодо концентрації ризиків. Банк не може надавати кредити під процент, ставка якого є нижчою процентної ставки за кредитами, які бере сам банк, і процентної ставки, що виплачується ним по депозитах. Виняток можна робити лише тоді, коли під час здійснення такої операції банк не матиме збитків. Банк має право видавати бланкові кредити за умов додержання економічних нормативів.

Надання безпроцентних кредитів забороняється, за винятком передбачених законом випадків. У разі несвочасного погашення кредиту або відсотків за його користування банк має право видавати наказ про примусову оплату боргового зобов'язання, якщо це передбачене угодою. На міжбанківському ринку також використовуються Цивільний кодекс України, нормативні акти Національного банку України, статuti комерційних банків, кредитні договори.

Кредитні відносини між комерційними банками визначаються на договірних засадах саме шляхом укладання кредитних договорів, які мають передбачити права та зобов'язання сторін з належним оформленням справ за міжбанківськими кредитами.

Комерційні банки здійснюють кредитне обслуговування позичальників на договірних умовах. Кредитування суб'єктів господарювання здійснює комерційний банк, а не його структурні одиниці (філії, відділення). Отже, якщо це передбачене відповідними повноваженнями структурної одиниці (положення, статут, довіреність), остання має право укладати кредитні договори від імені банку. Стороною за договором у таких випадках є банк, а не його структурна одиниця. Але якщо структурна одиниця банку не одержала відповідних повноважень та уклала кредитний договір від імені банку, а останній у подальшому схвалив цю угоду, то керуються статтею 63 Цивільного кодексу України.

Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22 квітня 1993 року № 3125-XII (остання редакція від 19 січня 2007 року на підставі Закону № 140-16) визначає правові засади здійснення аудиторської діяльності в Україні та спрямований на створення системи незалежного фінансового контролю з метою захисту інтересів користувачів фінансової та іншої економічної інформації [5].

Закон України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 року № 2654-XII (остання редакція від 20 червня 2007 року на підставі Закону № 997-16) регулює взаємовідносини між банком (кредитодавцем) і клієнтом (позичальником), а саме їх відносини під час застави деякої власності для забезпечення кредиту [4].

Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 року № 1255-IV (остання редакція від 29 січня 2006 року на підставі Закону № 2704-15) визначає правовий режим регулювання обтяжень рухомого майна, встановлених з метою забезпечення виконання зобов'язань, а також правовий режим виникнення, оприлюднення та реалізації інших прав юридичних і фізичних осіб стосовно рухомого майна [6].

Постанова Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» від 6 липня 2000 року № 279 (остання редакція від 28 грудня 2008 року на підставі Закону № 1206-08) установлює порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [7].

Резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків є спеціальним резервом, необхідність формування якого обумовлена кредитними ризиками, що притаманні банківській діяльності. Створення резерву під кредитні ризики – це визнання витрат для відображення реального результату діяльності банку з урахуванням погіршення якості його активів або підвищення ризиковості кредитних операцій.

Відповідно до статті 370 Цивільного кодексу України та статті 16 Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР (поточна редакція від 14 серпня 2009 на підставі Закону № 1447-17), укладаючи договір страхування, страхувальник має право передбачити в договорі умову про виплату страхової суми іншій особі, зокрема банку, від якого він одержав кредит.

Отже, крім необхідності перевірки відповідності умов договору чинному законодавству, арбітражний суд повинен з'ясувати, чи є в договорі умова про виплату страхової суми банку, що надав кредит. За відсутності цієї умови у банку немає правових підстав вимагати від страховика сплати суми неповернутого позичальником кредиту та процентів навіть тоді, коли між стра-

ховиком і страхувальником укладений договір страхування несвоечасної виплати кредиту [8].

Надаючи кредит з умовою його страхування, банк має перевірити наявність в договорі обов'язку страховика в разі настання страхового випадку виплатити страхову суму банку.

Підстави, за якими страховик має право відмовити у виплаті страхових сум, передбачені у статті 26 Закону України «Про страхування». Відповідно до частини другої статті 18 цього Закону факт укладення договору страхування може посвідчуватися страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом), що є формою договору страхування [8].

Договір страхування, як передбачено третьою частиною статті 18 Закону України «Про страхування», набуває чинності з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачене умовами страхування. Зокрема, згідно зі статтею 6 згаданого Закону, загальні умови та порядок проведення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно.

Відповідно до статті 33 Господарського процесуального кодексу кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Отже, позивач (банк) повинен довести, що його вимоги щодо стягнення страхової суми зі страховика ґрунтуються на договорі страхування, який набрав чинності, страховик має відповідати за договором страхування тільки в разі відсутності на рахунку позичальника кредиту достатніх коштів для виконання його зобов'язання за кредитним договором. Цю обставину арбітражний суд з'ясовує під час вирішення спору [9].

Одним з видів забезпечення виконання зобов'язань позичальника перед кредитором (банком) є неустойка (пеня). Платники грошових коштів сплачують на користь одержувачів цих коштів за прострочку платежу пеню в розмірі, що встановлюється за згодою сторін відповідно до статті 1 Закону України «Про відповідальність за несвоечасне виконання грошових зобов'язань» від 22 листопада 1996 року № 543/96-ВР (остання редакція від 20 лютого 2002 року на підставі Закону № 2921-14). Розмір пені, передбачений статтею 1 цього Закону, обчислюється від суми простроченого платежу та не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку [10].

Банк має право вимагати задоволення своїх вимог за рахунок заставленого майна, включаючи проценти за наданий кредит, відшкодування збитків, завданих прострочкою виконання, а у випадках, передбачених договором, також неустойку. Крім того, за рахунок заставленого майна заставадержатель має право задовольнити свої вимоги в повному обсязі, що визначається на момент фактичного задоволення, включаючи проценти, відшкодування збитків, завданих прострочкою виконання (а у випад-

ках, передбачених законом чи договором, – неустойку), необхідні витрати на утримання заставленого майна, а також витрати на здійснення забезпеченої заставою вимоги, якщо інше не передбачене договором застави (стаття 19 Закону України «Про заставу»). Звернення стягнення на заставлене майно здійснюється банком відповідно до статті 20 цього Закону в разі, якщо в момент настання терміну виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, воно не буде виконано, якщо інше не передбачене законом чи договором [3].

Заставадержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави в разі, якщо в момент настання терміну виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, воно не буде виконане, якщо інше не передбачене договором. Таким чином, відповідно до статті 76 Цивільного кодексу України, перебіг строку позовної давності для позову банку про звернення стягнення на предмет застави починається з наступного дня після настання строку виконання зобов'язання щодо повернення кредиту.

Згідно зі статтею 20 Закону «Про заставу» під час припинення (реорганізації, ліквідації) юридичної особи-заставадвця заставадержатель набуває право звернення стягнення на заставлене майно незалежно від настання строку виконання зобов'язання, забезпеченого заставою. Отже, за таких обставин перебіг строку позовної давності починається з дня, коли банк дізнався або повинен був дізнатися про наявність зазначених обставин.

Висновки. Отже, чинне національне законодавство щодо регулювання кредитної діяльності загалом перебуває на прогресивному напрямі та підпорядковується меті регулювання ринкової системи економіки. Однак найважливішою його проблемою залишається завдання розширення та якісного розвитку правового фундаменту управління банківською системою та банківською діяльністю, відповідності сучасного національного банківського законодавства міжнародним банківським стандартам. Удосконалення банківського законодавства сприятиме функціонуванню ринкової економіки, прискоренню формування ефективної банківської системи України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
3. Господарський процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56 з усіма змінами і доповненнями.
4. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
5. Про аудиторську діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 23. Ст. 244. Остання редакція від 19 січня 2007 року на підставі Закону № 140-16.

6. Про банки і банківську діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5–6. С. 30. Остання редакція від 24 листопада 2009 року на підставі Закону № 1533-17.
7. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 5. Ст. 28. Остання редакція від 20 лютого 2002 року на підставі Закону № 2921-14.
8. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію об'яжень: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 11. Ст. 140. Остання редакція від 29 січня 2006 року на підставі Закону № 2704-15.
9. Про заставу: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 47. С. 642. Остання редакція від 20 червня 2007 року на підставі Закону № 997-16.
10. Про Національний банк України: Закон України. Відомості ВВР. 1999. № 29. Ст. 238. Остання редакція від 11 травня 2010 року на підставі Закону № 1013-10.